

Brněnská účinkování Heinricha Rademina.

Královské město Brno patřilo od šedesátých let 17. století (tj. od doby vrcholného baroka) k oblíbeným a častým zastávkám kočovných hereckých společností. Nejen díky své výhodné poloze, ale také proto, že jako hlavní zemské město Moravy bylo sídlem důležitých správních institucí a tvořilo křižovatku uprostřed jiných tradičních center středoevropské divadelní kultury, jimiž byly Praha, Salzburg, Linec, Olomouc, Vratislav nebo Bratislava. Je nepochybné, že mezi těmito centry zaujímal zvláště významné postavení nedaleko ležící residenční město Vídeň, do něhož, anebo z něhož putovali divadelní ředitelé se svými kočovnými společnostmi často právě přes Brno. Do moravského zemského města odtud přijížděli komedianti také tehdy, když se jim v sídelním městě z nějakého důvodu nedařilo, když se tam například objevil zdatnější konkurent, který jim odlákal diváky, když hrozilo nebezpečí nějaké epidemie (většinou mor nebo cholera),

případně také když panovník vydal restriktivní nařízení, namířené vůči tamním veřejně pořádaným divadelním produkcím. To všechno mělo za následek, že v Brně existoval poměrně bohatý divadelní život a že tudy prošla řada profesionálních komediantů, z nichž mnozí jsou počítáni k nejvýznamnějším osobnostem barokního divadla. Mezi ně nepochybně patří herec, ředitel divadelní společnosti a dramatik, ale i překladatel Heinrich Rademin (15. 12. 1674 Hamburk – 29. 11. 1731 Vídeň), který svými adaptacemi barokních oper pro potřeby repertoáru kočujících společností připravil půdu ke vzniku tzv. vídeňského singšpílu. Byl to vzdělaný muž, který předtím, než nastoupil dráhu profesionálního divadelníka, vystudoval práva na univerzitě v Halle a získal tam titul doktora. Jeho první žena Anna Ernestina byla dcerou herce a ředitele Johanna Georga Gettnera a Rademin se s ní přizemnil do rodiny, jejíž divadelní tradice sahala několik desítek let nazpět až ke společnostem anglických komediantů pobývajících na evropském

kontinentu před rokem 1660. Nepochybně také díky svému vzdělání a schopnostem mohl Rademin pěstovat přátelské styky s některými příslušníky nejvyšší aristokracie, kteří pak drželi ochrannou ruku nad jeho divadelními aktivitami.

Významná německá divadelní historička Bärbel Rudin si všimla toho, že Heinrich Rademin měl zřejmě zvláštní vztah k moravské zemské metropoli Brnu, který se projevoval v jeho opakovaných návratech sem. Rudin spatřuje souvislost s Rademinovými kontakty s knížetem Maximilianem Jakobem Mořicem z Liechtensteina, jenž sídlil na zámku v Moravském Krumlově, městě ležícím poměrně blízko u Brna. Rademin za ním do Krumlova během prvního desetiletí 18. století občas zajížděl, účinkoval tu se svou společností a při těchto příležitostech se pak cestou zastavoval v Brně a nabízel své divadelní produkce i zdejšímu publiku. Na základě dochovaných přímých dokladů pobýval Rademin v Brně v letech 1705, 1714, 1716 a 1723, což ovšem znamená,

že se sem vracel ještě dlouho potom, co jeho knížecí protektor z Moravského Krumlova v roce 1709 zemřel. O dalších, nepřímo doložených účinkováních lze pak uvažovat alespoň hypoteticky, jak se o to ještě dále pokusíme. Bärbel Rudin považuje za začátek Rademinova zájmu o Brno rok 1703, jelikož v listopadu prokazatelně vystupoval jeho herecký soubor na zámku v Moravském Krumlově. V brněnských archivech se však k tomuto roku nedochoval žádný doklad, který by vypovídal o přítomnosti nějakých komediantů ve městě. Pouze rok předtím zde hostoval Balthazar Brumbach (Brombacher, Brunbach), principál společnosti hornoněmeckých komediantů, jak o tom svědčí dochovaná žádost z 20. června 1702 adresovaná zemskému hejtmanu Karlu Maximilianovi, hraběti Thurnovi z Valdsassiny. Brumbach byl jedním z nejschopnějších divadelních ředitelů předchozí generace kočovných komediantů druhé poloviny 17. století. Do Brna přijel z rakouského Lince, kde vystupoval na jaře

1702, přičemž brněnská štace patřila v jeho životě zřejmě k posledním. Další doklad o něm pochází z Vídně, kde mu bylo na konci října téhož roku povoleno vystupování, načež se veškeré stopy po něm definitivně ztrácejí.

Rok 1703 zůstává v brněnských divadelních dějinách, jak už bylo řečeno, bez záznamu. Zato pro následující rok existuje v protokolech městské rady krátký zápis s datem 7. července 1704: *Comoediant: v. sr. Excell: den Herrn Landes Haubtmann eine schriftl. Verwilligung, daß solcher seine opera dörfte exerciren. res: Hat sein Bewenden.* Zápis je anonymní, takže nelze určit, komu vlastně bylo v Brně povoleno provozovat divadlo. Zkusme však s tímto kratičkým konstatováním městské rady porovnat v každém ohledu obsáhlejší úřední záznamy, týkající se hostování Balthasara Brumbacha o dva roky dříve. Brumbach tehdy prosil zemského hejtmana o udělení licence pro celou Moravu. K této jeho žádosti je pak připojeno úřední vyjádření datované o den později a podepsané samotným zemským hejtmanem.

Zemský hejtman hrabě Thurn z Valdsassiny divadelní produkce Brumbachovi povolil, avšak s výhradami. Jeho repertoár označil za *Zeit raubendes Comoedi Spiehlen*, tj. za *komedie, které kradou čas*, a pověřil brněnský magistrát, aby předtím, než se k věci rovněž vyjádří, prozkoumal, zdali nebudou produkce vzbuzovat u diváků pohoršení. Městští radní se nepochybně řídili tímto příkazem a dospěli k závěru, že když už komedianti obdrželi povolení od nadřízeného zemského úřadu, pak také oni souhlasí s předvedením tří představení, poté však Brumbachovo povolení pozbývá platnosti. To znamenalo, že Brumbach se svou společností hornoněmeckých komediantů musel Brno brzy opustit a namísto plánované cesty po dalších moravských městech byl donucen změnit směr a odjet do Vídně.

Ve srovnání s tímto nesmlouvavým a přísným posouzením obou úřadů, zemského i městského, působí krátký zápis městské rady ze začátku července 1704 poněkud jiným dojmem. Také v tomto případě se sice

jedná o povolení divadelních produkcí, nenacházíme tu však žádné námitky ani ze strany zemského hejtmana, ani magistrátu. Písemné povolení, o němž se zmiňuje zápis, udělil v tomto případě opět sám zemský hejtman, avšak adresoval je jedinému člověku, nejmenovanému komediantovi – nepochybně řediteli společnosti.

Vyvstává proto otázka, zda by takto nezvykle formulovaná úřední odpověď nemohla být zároveň chápána jako vyjádření bližšího vztahu aristokrata a držitele nejvyššího úřadu v zemi k určité konkrétní osobě zcela jiného společenského postavení, přitom však dostatečně vzdělané, aby sociální nadřazenost směla být v jisté situaci alespoň na chvíli pominuta. Tak tomu mohlo být právě v případě herce a ředitele Heinricha Rademina, jehož dobré vztahy s rakouskými a moravskými knížaty připomíná Bärbel Rudin, když píše o jeho přátelských stycích s knížetem Liechtensteinem. Je přitom nade všechnu pochybnost, že se tu ocitáme na tenkém ledu hypotetického tvrzení, protože pokud

neexistuje spolehlivější doklad, než je tento anonymní zápis v protokolech městské rady, nelze s určitostí tvrdit, že v červenci 1704 navštívil Brno Heinrich Rademin. Ke konci téhož roku byl ve Vídni, avšak kde strávil karnevalovou sezónu roku 1705, zatím nevíme.

Na začátku 18. století, konkrétně v roce 1705, v Brně panoval rušný divadelní život. Jako první se přihlásil Sebastian de Scio, *wohl Bekhanter Italianischer Harlechino (dobře známý italský Harlekýn)*, aby pánům stavům a zdejší šlechtě *nabídl v době masopustní k obveselení rozličné zvláštnosti a nevídané komedie zahrané v německé a italské řeči (...durch diese Fastnachtzeits selbte mit unterschiedlichen Curiosen und Sehenswürdig in Teitsch und Italianischer Sprach agirenden Comoedien)*. Jeho žádost byla podána 12. ledna 1705 na úřad zemského hejtmana a ještě týž den kladně vyřízena, ale - jak bylo v Brně zvykem - de Scio musel dále žádat ještě i magistrát. To také učinil a

zároveň připojil prosbu, aby se svou společností mohl vystupovat v prostoru městské váhy. Ta se nacházela v těsné blízkosti kostela sv. Mikuláše na Dolním rynku (dnes náměstí Svobody, kostel byl zbourán v letech 1869-1870). Váha byla pod střechou, což bylo pro zimní období jistě rozhodující. De Scio si však vybral místo, kde se divadelní produkce nikdy nepořádaly, a proto mu je tam městská rada nepovolila.

O dva dny později, 16. ledna 1705, přišla na zemské hejtmanství nová žádost, pod níž byl tentokrát podepsán Johann Joseph Blümel, *Hochdeutscher Comedianten Principal* (*principál hornoněmeckých komediantů*). Blümel přijel se ženou Annou Catharinou a dalšími devíti osobami a hodlal zde provozovat *komedie a tragedie v hornoněmecké řeči* (*Comed- und Tragedien in Teütscher Sprach*, které, jak píše ve své žádosti, už předtím hrál ve Vídni, ale také v Grazu a Klagenfurtu. Povolení s vymezením obvyklých podmínek dostal a zřejmě zde opravdu vystupoval až do masopustního úterý

24. února 1705. S nastávajícím předvelikonočním postem však Blümel neodjel, nýbrž zůstal v Brně a podal si další žádost s datem 24. března. Píše v ní, že měl velká vydání, jelikož mu onemocněla žena, a proto nyní prosí úřad zemského hejtmana, aby mohl v Brně znovu hrát i po Velikonocích. Svůj repertoár hodlal rozšířit o divadlo s loutkami a podepsal se jako *hornoněmecký komediant a loutkář (Hoch Teütscher Comoediant und Marionetten Spiller)*. I jeho druhá žádost mu byla povolena, a tak Blümel zůstal dál se svojí společností v Brně. Pro úplnost dodejme, že v protokolech městské rady se dochoval ještě jeden zápis z 3. února, z něhož vyplývá, že zemský úřad i magistrát povolily jakýmsi nejmenovaným komediantům provozovat divadlo. Je sice možné, že se také tento krátký úřední záznam městského písaře vztahuje ke společnosti Johanna Josepha Blümela, avšak v takovém případě by mezi datem projednávání žádostí dvou příslušných úřadů, zemského hejtmana a magistrátu, uplynuly skoro tři týdny, což je velmi nezvyklé. Z jiných

podobných záznamů totiž vyplývá, že v praxi následovala obě taková vyjádření časově vždy bezprostředně za sebou a je tedy pravděpodobnější, že o masopustu roku 1705 vystupovala v Brně výjimečně ještě jedna společnost, jejíž jméno však neznáme.

V dubnu, týden před Velikonocemi, přijel se svou společností komediantů také Heinrich Rademin. Lépe řečeno, ocitl se jen před hradbami – do města totiž nevstoupil, protože mu to nebylo dovoleno. O jeho problémech čteme v žádosti na zemské hejtmanství datované 6. dubna 1705. Rademin se v ní naléhavě táže, na koho se má on a jeho kompanie, pobývající před městem, obrátit a kdo by mohl nařídit, aby získali povolení nutné k tomu, aby o nadcházejících Velikonocích mohli ve městě zahrát několik komedií. Diví se, proč musí zůstat před branou, když předtím už dvakrát dostal v Brně souhlas k vystupování a je tudíž znám u vysoké šlechty. Navíc má u sebe doporučující dopis od vysoce postavené osoby, který je určený pro

zemského hejtmana, jímž byl František Joseph hrabě z Oppersdorfu. Ten ve funkci vystřídal hraběte Thurna, pro něhož měl Rademin u sebe rovněž jeden takový dopis. Svá doporučení však nemohl předat, jelikož oba šlechtické adresáty v Brně nezastihl. Jeho žádost ale přece jen byla kladně vyřízena, dokonce ještě v den podání a společnost tak mohla po Velikonocích, které připadly na 12. a 13. dubna 1705, začít se svými produkcemi.

Uvedená korespondence obsahuje několik zajímavých údajů, jimž je třeba věnovat pozornost. Tak především se tu dočítáme, že Rademin přijel v roce 1705 do Brna potřetí, když předtím už dvakrát dostal od zdejších úřadů povolení k vystupování. V archivu dochované dva doporučující dopisy, pocházející *von Hohen Händen* (z *urozených rukou*), zajímavě doplňuje obraz o kontaktech divadelního ředitele s osobou významně společensky postavenou. Sotva lze pochybovat, že autorem dopisů byl nedaleko Brna sídlící kníže Maximilian Liechtenstein,

který doporučoval tyto komedianty péči a pozornosti dvou moravských zemských hejtmanů, bývalého a nynějšího. To, že herci přesto zůstali stát před městskou branou, mohlo být způsobeno pouhou náhodou, ale možná také záměrně. Na tomto místě je však nutno ještě zdůraznit, že v roce 1705 se Rademin už podruhé do Brna nevrátil. Nemohl zde totiž hrát déle, jak do začátku května, protože 5. května 1705 zemřel císař Leopold I. a v celé habsburské říši byl vyhlášen oficiální smutek. V důsledku toho nepochybně odcestovali všichni komedianti, tedy nejen Rademin se svými lidmi, ale určitě i Johann Joseph Blümel a v tom roce do Brna už žádná společnost nepřijela.

Mezi lety 1707-1712 se Rademin pohyboval mezi Vídní a Bavorskem, zároveň je však zřejmé, že se občas vydával také opačným směrem do tehdejšího hlavního města království Uherského, do Prešpurku. Nelze ovšem vyloučit, že cestou zpět do Vídně si opět mohl udělat zajižďku přes Brno. Z tohoto hlediska je zajímavý zápis v

protokolech brněnské městské rady z 20. června 1710 o komediantech, kteří přicházejí do Brna z Prešpurku. Znovu se tu dočítáme o blíže nejmenované společnosti herců, kteří se domáhali vstupu do města a jimž to městská rada povolila až teprve po zásahu zemského hejtmana (kterým byl stále ještě hrabě z Oppersdorfu). Ne náhodou připomíná záznam situaci, do níž se dostal Rademin v roce 1705. Ve skutečnosti šlo o to, že brněnská městská rada a úřad královského zemského hejtmana si tímto způsobem čas od času vyřizovaly mezi sebou starý spor o právo kompetence povolovat veřejné zábavy ve městě. Tento spor trval s přestávkami od roku 1669 až do roku 1722 a odehrával se vždy za určitých okolností, které vykazovaly podobné, ne-li přímo shodné průvodní jevy. Kdykoliv se znovu rozhořel, začaly si oba úřady ihned intenzivně vyměňovat dopisy, v nichž odkazovaly ke starším případům z minulosti, označovaly je za precedens a dokládaly svá mínění vlastními výroky z předešlých kauz. Zdá se, že Rademina postihly v Brně

následky tohoto kompetenčního sporu hned několikrát – možná právě proto, že měl vždy přímluvu z nejvyšších míst, což představitelé města mohli považovat za vnější nátlak na svá stará práva. Tak jako již jednou, ani tentokrát není jisté, zda se zápis v městských protokolech z 10. června 1710 týkal Rademinovy společnosti, vracející se tudy z Prešpurku. Protože se však o dva měsíce později, 8. srpna nacházel Rademin ve Vídni, kam mohl z Brna snadno přijet, je to pravděpodobné.

Naši domněnku ještě posilují záznamy z roku 1713. V lednu přijel do Brna nejprve Joseph Anton Stranitzky, *Principal der Wienerischen Hochteutschen Compagnie*, ale kromě toho také příležitostný Rademinův vídeňský spolupodnikatel a dokonce i kmotr několika jeho dětí, který si podal na zemské hejtmanství krátce za sebou dvě žádosti. Jedna, v níž žádá o povolení provozovat *noch niemahl gesehenen raren Marionetten Spyll (ještě nikdy neviděnou vzácnou loutkovou hru)*, nese datum 10. ledna 1713, zatímco druhá žádost je datovaná o deset dní

později 20. ledna. Stranitzky v ní píše o jakési nehodě, kvůli níž byly jeho marionety zničeny a prosí, aby místo toho mohl vystupovat s živými herci. Oběma žádostem bylo vyhověno. Stranitzky potom zůstal v Brně i přes Velikonoce (v roce 1713 připadly na 16. a 17. dubna), protože 9. května zaslal na zemské hejtmanství další písemnou žádost, rovněž kladně vyřízenou, aby mu bylo povoleno hrát během zasedání zemského sněmu.

Nedlouho poté, 25. května, přijela do Brna další společnost čítající 16 členů a kolem jejího příjezdu se rozpoutala jedna z oněch debat, zda pustit tyto lidi do města, či nikoliv. Radní však tentokrát zvolili poněkud jiný postup. Ze zápisu v protokolech městské rady učiněného následujícího dne zjišťujeme, že komediantům nebránili vejít. Jak dále ještě uvidíme, komedianti byli vybaveni průvodním listem, jemuž si městská správa zřejmě netroufla oponovat, a proto jim vstup povolila, současně se však radní usnesli neprodleně napsat na úřad královského zemského hejtmanství, protože podle nich

nebylo vhodné, aby herci ve městě zůstali. Úřední psaní, které odeslali 29. května s podpisy devíti zastupitelů města včetně primátora Johanna Antona Metzgera, máme rovněž k dispozici a je zajímavé po všech stránkách. Radní v něm upozorňují, že se komedianti sice prokázali řádným potvrzením, ale zároveň že podezřele spěchali, aby už byli vpuštěni do města. Spěch dávají úředníci do souvislosti s morovou epidemií, která v té době skutečně všude okolo zuřila a z níž měli všichni strach. Proto také v dopise poukazují na začínající horké počasí a připomínají, že ve Vídni se i kázání konají pod širým nebem, jen aby se zabránilo šíření nemoci. V důsledku toho radní požadují, aby královský úřad vydal nařízení, které by komediantům nedovolilo ve městě hrát a donutilo je odejít. Střední Evropou se tehdy valila poslední velká vlna moru, která se rozšířila z Turecka – v r. 1711 vrcholila v Bratislavě, potom zasáhla s plnou silou Vídeň, kde v r. 1712 zemřelo skoro 4000 obyvatel a o rok později se dostala do Prahy. Je zajímavé, že Brnu se

mor v podstatě vyhnul a nenapáchal zde žádnou větší škodu. Tato skutečnost se dnes přičítá mohutným hradbám, jimiž bylo Brno obklopeno a které nedovolily cizím lidem přicházejícím zvenčí nekontrolovaný vstup do města. Jestliže tedy za těchto všeobecně nepříznivých a pro město velice nebezpečných okolností byli komedianti do města přece jen vpuštěni, a to dokonce po deváté hodině večer, kdy už byly městské brány zavřeny, muselo se tak stát jedině na základě mimořádných důvodů. Komedianti se totiž prokázali doporučením z nejvyšších míst – jejich průvodní list jim ve Vídni zřejmě vydala samotná císařská dvorní kancelář. Jedině v tomto smyslu lze chápat odpověď zemského hejtmanství z 29. 5. 1713, které všechny prosby a námitky městských úředníků rázně odmítlo s odůvodněním, že dotyční komedianti mají řádný pas a jednají podle nejmilostivější vůle jeho císařského a královského Majestátu. Nejsou tudíž podezřelí a mohou zde ve vší počestnosti hrát své komedie jak nyní, tak v budoucnu. Korespondenci

vedenou mezi dvěma úřady, městským a zemským, ještě doplňuje stručná poznámka učiněná do protokolu při zasedání městské rady 12. června 1713. Tato poznámka nám může pomoci upřesnit identitu neznámé skupiny šestnácti herců z Vídně. Ti jsou zde označeni jako *Wienerische Commedianten* což je stejný název, jaký používal pro svoji společnost divadelní ředitel Joseph Anton Stranitzky, který, jak víme, dostal povolení vystupovat v Brně po dobu konání zemského sněmu. Už samotná přítomnost Stranitzkého v Brně podporuje domněnku, že jeho vídeňský partner Heinrich Rademin za ním přijel, aby se s ním spojil, jako to udělal už několikrát předtím ve Vídni.

V habsburské metropoli zdecimované morem jistě nikdo na divadlo ani nepomyslel a nebylo tedy od věci připojit se v takové situaci v Brně ke společníkovi, který získal povolení k produkcím ve městě, do něhož se dalo z Vídně snadno a rychle dojet a kde navíc v tu chvíli bylo "pracovně" shromážděno množství vznešeného publika.

Zemský sněm končil každoročně vždy ve svátek Nejsvětější Trojice, protože však jde o svátek pohyblivý, nutno dodat, že v roce 1713 připadl na 11. červen. Záznam v protokolu městské rady je datován o den později, to jest v den, kdy končila platnost povolení řediteli Stranitzkému a jeho společnosti vídeňských komediantů. Všimněme si však, že zápis do protokolu byl učiněn kvůli dekretu, který vydal královský zemský úřad jako odpověď na stížnost magistrátu a nejedná se v něm tedy o Stranitzkého, protože ten žádné problémy s brněnskými úřady neměl. Nicméně je tu použit název jeho společnosti, což může opravdu ukazovat na spojení obou skupin. Pokud to byl skutečně Heinrich Rademin, kdo přijel na přelomu května a června 1713 z Vídně do Brna, jak jsme se pokusili dokázat, pak by to také vysvětlovalo, proč jiný Rademinův častý společník, Anton Joseph Geissler, žádal bez něho v druhé polovině dubna téhož roku v Praze o povolení, na které se Rademin později odvolával, přesto že na této pražské

žádosti právě jeho podpis chybí. Ostatně není vyloučeno, že Geissler vystupoval předtím v Prešpurku společně s Rademinem, jelikož ani o něm nemáme pro rok 1712 potvrzeny přesnější zprávy, snad jen to, že mohl působit ve společnosti Josepha Antona Stranitzkého.

Mor v Evropě 1711 – 1715

Je zcela zřejmé, že morová epidemie, postupně zasahující území střední Evropy, nepřála veřejným divadelním produkcím, a proto také jen velmi nesnadno rekonstruujeme pohyb ředitele Heinricha Rademina v době nejhoršího řádění choroby, to jest v letech 1712/1713. Víme, že v březnu 1712 vystoupil krátce v Ulmu a poté se, jak patrně, vydal do Prešpurku, kde se v květnu konala korunovace císařského páru, Karla VI. a Alžběty Kristýny. O úspěšném účinkování Rademinovy společnosti při této významné příležitosti můžeme číst v žádosti, kterou divadelní ředitel adresoval brněnskému úřadu zemského hejtmana o dva roky později, 27. října

1714. Rademin přijel do Brna na podzim toho roku z Lince poté, co se tam nakrátko rozešel se svým společníkem Antonem Josephem Geisslerem. Moravské zemské hejtmanství mu dva dny nato udělilo licenci s výslovným potvrzením, že platí tak dlouho, dokud nebude úředně rozhodnuto jinak. Rademin tak získal v Brně svého druhu exkluzivní, to jest časově neomezené privilegium. Nelze zjistit, jak dlouho se Rademin v Brně zdržel, jisto je, že v následujícím roce 1715 se nacházel v Bavorsku, kde se také spojil s Markusem Waldmannem, v té době teprve začínajícím komediantem, který se však záhy osamostatnil a založil si vlastní společnost, s níž vystupoval také v Brně, ale zvláště pak v Praze. Rademin s Waldmannem v Bavorsku cestovali střídavě mezi Mnichovem a Augsburgem, což hodlali praktikovat i v roce 1716. Nakonec se ale rozhodli jinak a vydali se z Německa směrem na východ, protože začátkem srpna dorazili do Brna, kde si 3. srpna podal Rademin žádost na zemské hejtmanství. Listina je sice podepsána jen jeho

jménem, ale nepochybně i tady s ním byl Markus Waldmann, jelikož se na toto psaní odvolával poté, co v dalším roce 1717 znovu přijel do Brna, ale už sám jako ředitel vlastní společnosti.

Rademin ve své žádosti připomínal zejména platnost časově neomezeného povolovacího dekretu, který obdržel před třemi lety (dekret platil tak dlouho, „*dokud nebude úředně rozhodnuto jinak*“), ale který nemohl v době moru využít. Nyní prosil o obnovení dekretu. V textu žádosti nechybí ani vzletná slova díků a chvály Boží moci za to, že mor už pominul a že se na Moravu opět vrátilo zdraví. Platnost licence byla Rademinovi ještě týž den znovu potvrzena a byl to tedy patrně on, kdo si nechal vytisknout ve Swobodově tiskárně v Brně 29 kusů cedulí, jak se o tom dozvídáme ze soupisu tisků (cedulí), vyhotoveného tiskařem pro zemské hejtmanství.

Další události se však začaly vyvíjet poněkud jinak, než jak Rademin očekával. Už za čtrnáct dnů, 17. srpna 1716, čteme jméno divadelního ředitele zaznamenané v

protokolu městského soudu. Tehdy ho totiž pro urážku zažaloval brněnský měšťan Ignatius Pusch. Z dalšího zápisu s datem 21. srpna vyplývá, že Rademin Pusche nejenom urazil, ale že mu také dlužil peníze. Byl však připraven se mu omluvit a dluh zaplatit, aby, jak se píše v soudním protokole, čest obou byla zachována. Sotva Rademin zažehnal tuto pohromu, přivalila se na něj jiná, mnohem horší, protože mu v neděli 6. září 1716 zemřela žena Anna Ernestina. O této události bychom se zřejmě nedozvěděli, kdyby ve stejný den nezemřel i brněnský primátor Metzger, kvůli kterému byl učiněn zvláštní zápis do městského soudního protokolu, jediný zápis z toho dne, jelikož byla neděle. I v takový den však bylo zapotřebí ochránit Metzgerovy dědice, ostatně stejně jako věřitele herečky. Proto byl vzat majetek obou do zvláštní úschovy a následně vše také řádně zapsáno Soudní písař potřeboval jen několik slov strohé úřední řeči, aby přesně vystihl stav majetku zesnulé: *Pokud jde o tu první, je to jen několik věcí.* Jenže to, co pro brněnské měšťany

znamenal jen několik bezvýznamných věcí, pro komedianty to byl naopak celý jejich majetek. Proto se divadelní ředitel a vdovec obrátil na magistrát s prosbou, aby jim byly zabavené věci vráceny. Městská rada o případu jednala 18. září a rozhodla se, že nejprve nechá vyhotovit městským soudem soupis divadelních předmětů, které byly zabaveny. Ze zápisu jasně vyplývá, že šlo o divadelní fundus (inventář, vybavení), bez něhož nemohli herci provozovat svou profesi. Fundus byl v úředním protokolu označen jako majetek Anny Ernestiny a nikoliv jako majetek ředitele, což by odpovídalo skutečnosti, že Rademin se do rodiny divadelníků přiženil jako nemajetný komediant, zatímco pro jeho ženu představovaly tyto věci dědictví po rodičích, rovněž hercích. Jak patrně, radní si uvědomovali tíživou situaci pozůstalých, a proto chtěli vědět, kolik nezletilých dětí po zemřelé zůstalo. Je zajímavé, že zatímco v jiných případech vydání zabavených věcí nejprve podmiňovali vypořádáním s

dlužníky, tentokrát označovali případ za specifický a uvažovali o možnosti věci vydat.

Dne 19. září předložil Rademin osobně toto rozhodnutí rady městskému soudu, načež ten požádal radního Lenharda, aby vyhotovil soupis pozůstalého majetku. Už za tři dny, 22. září 1716, mohla městská rada celý případ uzavřít. Ve shodě s relací městského soudu a s opětovným zdůrazněním specifčnosti případu dospěli brněnští radní k názoru, že je nutno mít na zřeteli, že žadatel je jen cestující osobou, a proto mu bude nepatrný divadelní inventář vydán. Můžeme snadno předpokládat, že za těchto okolností Rademin potom už v Brně nezůstal a co nejdříve odjel.

Tuto domněnku ještě potvrzují následující události. Už nazítří, 23. září 1716, si podal na zemské hejtmanství žádost mladý začínající marionetář a později ředitel divadelní společnosti Franz Albert Defraigne (De Fraigne), který prosil, aby tu směl provozovat loutkové divadlo a na závěr veselé dohry s živými osobami. Povolení dostal

a nepochybně také začal s produkcemi, ale za dalších deset dnů, 2. října, doručil Defraime stejnému úřadu nový dopis. Sděloval v něm, že by chtěl hrát komedie s živými herci, že však v souboru takové lidi nemá, proto prosí o povolení, aby si je mohl opatřit. Ještě týž den byla formulována kladná odpověď, v níž úřad Defrainovi jeho úmysl schválil a povolil. Nutno uvážit, že dosavadní praxe byla taková, že v Brně hrála většinou vždy jen jedna větší divadelní společnost a že další povolení pro stejné období mohl obdržet nanejvýš marionetář. Je tudíž zřejmé, že v Brně v té chvíli nebyl nikdo jiný, nežli Franz Albert Defraime se svým loutkovým divadlem. Asi tu však zůstali i někteří bývalí Rademinovi herci, kteří neodjeli, a ty se teď Defraime pohotově rozhodl angažovat a změnit tak svůj loutkový repertoár ve prospěch hraného divadla. Zdá se, že tato náhodná okolnost umožnila udělat Defrainovi jeho první významný krok k pozdější dlouholeté profesi samostatného divadelního ředitele, a to přesto, že když

koncem dubna 1723 přijel do Brna podruhé, byl opět jen členem společnosti ředitele Ludwiga Ernesta Steinmetze. Je také zajímavé, že když v listopadu 1724 hrál Defraigne v Praze už jako samostatný ředitel, byli naopak mezi členy jeho souboru Heinrich Rademin se svojí druhou ženou.

Na Rademinovu privilegovanou brněnskou licenci se potom o rok později odvolával Markus Waldmann ve svých dopisech na zemské hejtmanství. V prvním s datem 26. dubna 1717 Waldmann kromě jiného konstatuje, že Rademin sice dostal povolení, avšak že od té doby v Brně nebyl. To podporuje naše tvrzení, že se Rademin po smrti své ženy v Brně dlouho nezdržel a odcestoval. Z dalšího Waldmannova dopisu datovaného 30. dubna potom vyplývá, že povolení jeho bývalého partnera zahrnovalo možnost hrát i o sobotách, což byl den, v němž se běžně nehrálo. Waldmann prosil úřad zemského hejtmanství o totéž a souhlas opět bez problému získal.

Heinrich Rademin přijel znovu do Brna za víc než sedm let. Přicestoval sem v čele vlastní společnosti z Vratislavi a 13. prosince 1723 požádal úřad zemského hejtmana o možnost vystupovat po Vánocích. Jeho nezvykle stručně napsaná žádost mu byla povolena, a proto Rademin začal v určeném čase provozovat svoji živnost. Můžeme se samozřejmě jen dohadovat, do jaké míry byla pro něho osobně zdejší karnevalová sezóna veselou oslavou nového začínajícího roku. Brněnská štace mu teď připomínala nejen to, že právě zde, v tomto městě před několika lety pochoval svoji první ženu, ale jistě si také dobře uvědomoval, že před pár měsíci, v poslední únorový den 1723, tu zemřel i jeho dlouholetý přítel a partner Anton Joseph Geissler. Masopust trval v přestupném roce 1724 zvláště dlouho – masopustní úterek připadl na 29. února a Velikonoce se slavily až v polovině dubna. Rademin však, jak ještě dále uvidíme, nevyužil této příležitosti, která skýtala jeho společnosti možnost dobrého výdělku, nýbrž odjel předčasně do

Vídně. Vypadá to, jako kdyby skutečně přijel do Brna jen na chvíli, aby navštívil hroby lidí jemu blízkých.

Z dosavadní literatury není zcela zřejmé, kde přesně se Rademin v první polovině roku 1724 pohyboval. Až teprve koncem června ho s určitostí nacházíme v Kuksu jako člena společnosti, v jejímž čele stál mladý principál Franz Albert Defraime a s nímž spolu s ostatními obveseloval začátkem léta lázeňské hosty hraběte Šporka. Nezodpovězeno zatím zůstává, kde se Rademin s Defraimem setkali, ale i jak se stal řadovým členem jeho souboru, jestliže měl nedávno před tím v Brně svoji vlastní společnost. Klíč k těmto nevyřešeným problémům se i tentokrát pokusíme najít v dokumentech, které jsou uloženy v brněnských archivech. Připomeňme nejdříve, že také Defraime přijel do Brna, a sice koncem dubna 1723 ve společnosti ředitele Ludwiga Ernsta Steinmetze, jehož manželkou byla Maria Elisabetha, dcera zesnulého principála a Rademinova společníka Antona Josepha Geisslera. Po vzrušujících událostech, které se od

časného jara až do léta mezi komedianty v Brně odehrávaly při vyřizování pozůstalosti, či spíše při likvidaci nemalých dluhů, které rodině po Geisslerovi zbyly, odjel Steinmetz na přelomu července a srpna se svými lidmi do Mnichova, kde však také on zemřel ještě dřív, než skončil nový karneval 1724. Vdova Steinmetzová, která se poté ujala vedení společnosti, se vzápětí rovněž dostala do tíživé finanční situace, úplně stejně jako její matka, Maria Elisabetha Geisslerová, necelý rok před tím. Je zajímavé, že se novopečená principálka nakonec vydala z Mnichova zpět do Brna, a to přes Linec, kde angažovala Gottfrieda Prehausera, tehdy již velmi známého představitele Hanswursta. Dále jela přes Vídeň, v níž došlo k jistým událostem, které si rozhodně zaslouží naši pozornost. Nezapomeňme přitom také, že po celou dobu s ní cestoval jako člen jejího souboru Franz Albert Defraime. Tato anabáze se odbývala v době předvelikonočního půstu, to jest v březnu a v první půli dubna, protože ještě 23. února 1724 byla Maria Elisabetha Steinmetzová v Mnichově, kde podávala supliku k tamnímu magistrátu, v níž prosila úřad o pomoc při jednání s věřiteli.

Odpověď na otázku, proč se ředitelka rozhodla vrátit do Brna a co se cestou ve Vídni událo, můžeme najít v žádosti jiného principála, Carla Josepha Nachtigalla. Tato dosud neznámá písemnost adresovaná Nachtigallem brněnskému magistrátu je uložena v Archivu města Brna a je zajímavá hned z několika důvodů. Především je datována 22. května 1724, tedy o dva roky dříve, než jiná žádost z Kremže, která je přitom považována za dosud nejstarší důkaz o zahájení profesionální Nachtigallový dráhy jako samostatného divadelního ředitele. Text brněnské žádosti však obsahuje ještě další překvapující sdělení. Nachtigall v ní nejprve nabízí magistrátu dobře obsazenou společnost se zvláště veselým Hanswurstem a tanečnicí, která je srovnatelná s nejlepšími německými společnostmi a s níž už vystupoval na mnoha významných místech. Jedním z nich je i residenční město Vídeň, kde, jak podotýká, je se svými herci často k vidění. Nelze přehlédnout, že se tu Nachtigall vyjadřuje velmi sebevědomě, jako by byl dlouholetým zkušeným ředitelem, a to i přesto, že jeho psaní samozřejmě obsahuje všechny možné i méně obvyklé ponížené fráze. Můžeme-li ovšem věřit tomu, že před tím, než dorazil do Brna, opravdu vystupoval ve Vídni, pak se tento začátečník

rozhodl proniknout do komediantské branže nikoliv postranními cestami, ale přímým útokem na hlavní město monarchie. V Nachtigallově dopise však kupodivu najdeme také důležitou zprávu o Rademinovi a vdově Steinmetzové. Nachtigall tu ohlašuje (či spíše udává?), že se Rademin, který údajně ještě před Velikonocemi obdržel od brněnského magistrátu povolení k vystupování, spojil s ovdovělou ředitelkou a že svoji vlastní společnost rozpustil. Jestliže tedy, jak dál píše, Rademinova společnost neexistuje, pak nemůže užívat ani povolení, a proto má o licenci nyní zájem on sám.

Nám se však zdá, že Nachtigall nebyl ve všem tak přesně informován, jak se domníval. U brněnských úřadů ho totiž nepředěšel Rademin, ale vdova Steinmetzová. Ta si 21. dubna 1724, tedy týden po Velikonocích, přitom však celý měsíc před Nachtigallem, podala svým a nikoliv Rademinovým jménem na zemské hejtmanství žádost, aby jí byly povoleny v měsíci květnu divadelní produkce ve stavovské jízdně pod Špilberkem. Souhlas obdržela, avšak kvůli pronájmu stavovské jízdně se musela obrátit ještě na brněnský magistrát, který o těchto věcech rozhodoval. Tuto druhou žádost Steinmetzová skutečně podala, ale teprve po uplynutí více jak dvou týdnů, 8.

května, což ukazuje na to, že svoje první psaní adresované zemskému hejtmanství poslala odněkud poštou, zatímco na magistrát podala žádost osobně, až když do Brna začátkem května přijela. V těchto detailech, které souvisely se soukromými aktivitami principálky a navíc byly vedené prostřednictvím pošty, se tedy Nachtigall mýlil. Velmi dobře měl naopak zjištěno to, co se snadno dostalo na veřejnost – zvěsti o rozpadu Rademinovy společnosti, ke kterému muselo dojít ve Vídni poté, co se tam tento principál předčasně vrátil ze svého brněnského účinkování.

Že byl Rademin nazpět ve Vídni už v lednu, dosvědčuje chronogram z titulního listu rukopisného svazku jeho čtyř her *Der Tempel Dianae*: "Von eInen In WIenn anVesenDen CoMICo." Tato zašifrovaná věta jednak udává Vídeň jako místo pobytu autora svazku a dále prozrazuje datum, kdy byl zápis na titulním listu proveden – 23. 1. 1724. Někdy během března, anebo možná až začátkem dubna musela potom do Vídně přijet i Maria Elisabetha Steinmetzová. Cestovala z Mnichova za člověkem, kterého nejspíš znala od dětství a který byl dobrým přítelem jejího zesnulého otce, jako by od něho očekávala radu a pomoc v těžké životní chvíli. Rademin ji

nezklamal – nabídl jí svoje síly, svoje zkušenosti a především své dobré jméno, které měl u moravských zemských stavů, jednoduše tím, že se s ní spojil, což neuniklo Nachtigallovi. Těžko říci, zda se k ní Rademin přidal sám, anebo s některými svými bývalými lidmi, v každém případě však tímto rozhodnutím jednou pro vždy skoncoval se svou vlastní živností divadelního ředitele. Se Steinmetzovou ovšem přijel do Vídně i Franz Albert Defraime, tehdy asi třicetiletý, který dávno toužil, nejméně od brněnského pokusu v roce 1716, založit si vlastní společnost. Nejspíš si dělal chutě i na prestižní roli Hanswursta, kterou mu však v ansámblu jeho dosavadní principálky právě přebral ambiciózní a přibližně o deset let mladší herec Gottfried Prehauser. Bylo zřejmě jen otázkou času, kdy se také Defraime domluví s Rademinem, který mu nakonec skutečně dal přednost před společností vdovy Steinmetzové. Není ovšem vyloučeno, že z Vídně do Brna cestovali všichni společně a až teprve tam se rozdělili – zatímco Steinmetzová zůstala, Defraime s Rademinem pokračovali přes Olomouc do Kuksu. I když se Steinmetzová v žádné ze svých brněnských žádostí o Rademinovi nezmiňovala, přesto užívala na první pohled nezvyklé blahovůle tamních

úřadů. Žádný ředitel nikdy před tím, ani dlouho potom nevystupoval v Brně opakovaně bez přerušení po tolik měsíců jako Maria Elisabeth Steinmetzová. Její společnost se ve městě zdržela skoro celý rok od května 1724 až do karnevalu 1725, na který rovněž obdržela povolení. Je pro nás lákavá představa, že ji zde ochraňovala protekce vázající se k Rademinovi, zvláště pokud skutečně přijela spolu s ním. Z tohoto pohledu by se potom pobyt ředitelky Steinmetzové v Brně nejevil jen jako náhodná zastávka na trase, nýbrž jako promyšleně vybraný cíl, v němž její nynější tichý společník míval výjimečné postavení zajištěné exkluzivní licencí. Působení Heinricha Rademina, ať už přímé či jen zprostředkované, se však v prostředí brněnského profesionálního divadla projevilo na jaře 1724 naposledy. On sám sem víckrát nepřijel a to přesto, že poslední roky svého života strávil ve Vídni, ve městě, z něhož kdysi jezdil do Brna tak vytrvale.

Nutno ještě dodat, že Carl Joseph Nachtigall toho roku v Brně zcela propadl, což prozrazuje zápis v protokolu městské rady, z 29. května 1724. Ze zápisu také vyplývá, že městská rada jednoznačně potvrdila platnost povolení vdovy

Steinmetzové, té licence, kterou se Nachtigall pokusil zpochybnit.

PRAMENY:

Archiv města Brna, Fond A 1/8 – Akta purkmistrovská.

Archiv města Brna, Fond A 1/3 – Sbíрка rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady.

Archiv města Brna, Fond A 1/3 – Sbíрка rukopisů a úředních knih, zápisy o každodenním zasedání a jednání brněnského městského soudu.

Archiv města Brna, Fond A 1/9 – Stará tereziánská registratura ekonomická, inv. č. 86, sig. C 51, kar. 39.

Moravský zemský archiv, Fond B 1 – Gubernium.

LITERATURA:

Baar-de Zwaan, Monika: *Gottfried Prehauser und seine Zeit*, disertační práce, Wien 1967.

Dokoupil, Vladislav: *Soupis brněnských tisků. Staré tisky do roku 1800*. Brno 1978.

d'Elvert, Christian: *Die Geschichte des Theaters in Mähren und Oester. Schlesien*, Brno 1852.

Havlíčková, Margita: *Profesionální divadlo v Brně ve dvacátých letech 18. století*. In: Brno v minulosti a dnes, XIX, Brno 2006.

Havlíčková, Margita: *Die Anfänge des barocken Berufstheaters in Brünn oder Etwas Modestes zur geistlichen erlustigung durch zichtige representirung der Persohnen*. Rukopis autorky.

Rudin, Bärbel: *Fahrende Schauspieler in Regensburg (1708 – 1711)*, in: Verhandlungen des historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg 113 (1973).

Rudin, Bärbel: *Heinrich Rademin, Hanswursts Schattenmann. Jurist, Bühnenchef, Stückeschreiber – Versuch über eine Gründerfigur des Wiener Theaters*, in: Theater am Hof und für das Volk, Wien 2002.

Scherl, Adolf: *Berufstheater in Prag 1680–1739*, Wien 1999.

Steiner, Eduard: *Die Brünnner und ihr Stadttheater: Ein Stück deutscher Theatergeschichte*, Leimen/Heidelberg 1964.